

כתיבת שמות על גבי הכותל המערבי

סקירה היסטורית לאור הספרות התורנית

מנהג כתיבת שמות על גבי הכותל המערבי סקירה היסטורית לאור הספרות התורנית

המנהג לכתוב שמות סביב מקום המקדש ועל גבי מצבות קודש מוזכר כבר בשנים קדמוניות, למשל אצל הנוסע רבי בנימין מטודילה שסייר בארץ בסביבות שנת ד'תתק"ל (מסעות רבי בנימין, מהדורת לונדון תרס"ז, עמודים כד, כו) :

"ושם בירושלם... נראה עד היום הברכה שהיו הכהנים שוחטים את זבחיהם, והבאים שם מיהודה כותבין שמם על הכותל", וכן "וקרוב לבית לחם כחצי מיל מצבת קבורת רחל על אם הדרך... וכל היהודים העוברים חותמים שמם על אבני המצבה".

כנראה ממנהג זה נמשך הרגלם של מבקרים ליד הכותל בתקופות מסוימות לכתוב שמם בצבע על אבני הכותל, ואף לציין שמות קרובים מחו"ל, כמעשה אחד מחסידי זלאטשוב, שעלה לארץ בשנת תקע"ז והשתבח בעצמו במכתב לרבו בעל ה"אהבת שלום" רבי מנחם-מענדל הגר מקאסוב, כי "רשמתי את שמו הקדוש על הכותל המערבי" (שפתי צדיקים, קובץ ד תשנ"ב, עמ' ס).

בשלב מסוים התפתח ההרגל המגונה לכדי חריטת שמות ואף תקיעת יתדות בין אבני הכותל, דבר הגובל באיסור של ניתוץ אבני קודש ועוד, ואכן ברבות השנים הביעו גדולי ישראל הסתייגות מכתובה וכל-שכן מחריטת שמות על גבי הכותל, ויש אף שהורו איסור חמור בדבר.

בטעם ה'מנהג' הסביר ראש ישיבת המקובלים 'בית-אל' רבי עובדיה הדאיה בשו"ת 'ישכיל עבדי' (חלק ה, אורח-חיים, נד, ב) :

"מנהג התיירים הבאים לבקר בכותל המערבי, היו נועצין מסמר בקיר בין הנדבכים, כי מקובל אצלם שזה בתור סגולה לחזור ארצה, היינו שעל ידי שנועץ לו המסמר במקום, המסמר הזה יהיה בבחינת 'אבן השואבת' (מגנט), שמושכת אותו לחזור ארצה עוד הפעם. הסגולה הזו מקובלת מדור דור, ובגלל זה אנו רואים בקיר כותל המערבי מלא מסמרים בין החורים.

וכן הדבר בכתיבת שמותיהם על הקיר... הוא לשם זה, זאת אומרת בתור סגולה לזכות לחזור למקום הקדוש הזה, כי על ידי שרושם שמו על המקום הרי נועץ לו אחיזה במקום בתור קשר בינו לבין המקום הקדוש, כי כל דבר שבקדושה משאיר רושם על האדם, בזמן שמתכוונן לשם זה".

וכבר רבי שם טוב גאגין, מחכמי ירושלים וראב"ד ק"ק הספרדים באנגליה, כתב להצדיק את 'מנהג כתיבת השמות' ותחיבת היתדות בסדקי האבנים (כתר שם טוב, תרצ"ד, חלק ד עמ' 85-86) :

"המנהג בירושלים, שכל מי שהוא מר נפש ונפשו עגומה הולך לכותל המערבי ושם מתפלל ושופך שיחו... ויש נוהגין לכתוב שמם ושם אביהם לסגולה, ויש תוחבין מסמרים בין סדקי האבנים, ומאמינים שכל מי שרוצה לצאת לדרך, אם בים או ביבשה, קודם יום נסיעתו הולך לו אל כותל המערבי ושם תוחב יתד או מסמר, וזו סגולה מנוסית שישוּב בשלום לביתו ולא יאונה לו שום אָוֶן בנסיעתו. ואולי אפשר-לומר בטעם תחיבת יתד או מסמר, על-שם מאמר הכתוב: "וְלָתֵת לָנוּ יְיָד בְּמָקוֹם קְדֻשׁוֹ" (עזרא ט, ה. עיין שם במפרשים), עַם שֶׁלִּפִּי הַפֶּשֶׁט אֵינְנוּ כֵן, אֲבָל הַנַּח לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל כִּי רַחֲמָנָא לְבָא בְעֵינָא."

ואולם רבי עקיבא יוסף שלזינגר, מגדולי ירושלים שהתגורר בדירה סמוכה לכותל המערבי בתקופה העות'מנית, נשאל על 'מנהג' חריטת השמות, שכאמור ניתן לשער שהתפתח מההרגל לכתוב שמות על הכותל בצבע, והשיב בהסתייגות רבה (משנתו של רבי עקיבא, סימן ט):

"אם מותר לחקוק שמו על הכותל מערבי כאשר נוהגין הרבים...? - הדין עם המוחים, כי [על] כל חקיקה בכותל מערבי צריכין למחות ולבטל. והוא מקל וחומר מן המפורש בטורי'זהב (הלכות בית כנסת, או"ח קנא ג): לנתוץ כל שהוא או לעשות גומא כל שהיא, אסור משום 'לא תעשון פן לה' אֱלֹהֵיכֶם' (דברים יב, ד-ה), כנדרש בספרי, וכן מפורש ברמ"א (שם סימן קנב)... [ו]אם מבית הכנסת, שהוא מקדש מעט, כך אסור, על אחת כמה וכמה מן כותל מערבי, אשר הוא להר הבית וחומה למקום מקדש, תיבנה ותיכונן בב"א. וכן אלו אשר יתדות קובעין בו, אינו מן הנכון מן טעם הנזכר לעיל שהוא גורם נתיצה... ומה שכתב בספר חרדים (פרק סו אות צא): 'תקע יתד חזקה אצל כותל מערבי, ויתד בלבבך אחוזות קשורות יפה וכו'' - אין זה כי אם מליצה, דומיה ללב. ולא לעשות כמעשה עם הארץ והמונייים. על כן, כלך מדרך זו, ורחמנא לִפְא בעי לשמוע אל הרינה ואל התפילה, ככתוב (ישעיה נו, ז; תהלים קמה, יח): 'פִּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה וגו'' ו'קְרוֹב ה' לְכָל קֹרְאָיו וגו'', אמן כן יהי רצון".

כאמור, פוסקים רבים יצאו נגד המנהג המגונה הפוגע באבני הכותל ומחלל קדושתו, ובדורות האחרונים הדבר נשמר בקפידה רבה. כך למשל מופיע ב"יומן הכותל המערבי" שכתב רב הכותל הרב יצחק אביגדור אורנשטיין דבר יום ביומו (בעמ' 220 - ט"ו בניסן תש"ב; ושוב בעמ' 262 - ר"ח שבט תש"ג):

"משמר המשטרה [הבריטית] בכותל, וגם אני, שמים לב שהמבקרים לא יכתבו ולא יחקקו כתובות בכותל... גם לפי דין ישראל אסור לנו לחקוק בכותל, שהוא קדוש לנו". ושוב - "ביחס לכתובות הכתובות והחקוקות בכותל... כיום יש פקוח חמור מצד המשטרה ביחס לכתיבה על הכותל, ומצד היהודים מחמירים עוד יותר, כיון שמצד הדין היהודי אסור לחקוק ולכתוב על הכותל, שהוא קדוש לנו... אני והשמש מר מיוחס משגיחים ומקפידים מאוד על הכתיבה בכותל".

ביתר חריפות כתב על כך אחד מגדולי הפוסקים, רבי יעקב חיים סופר, בספרו 'כף החיים' (חלק ב, הלכות בית הכנסת, או"ח סי' קנא אות עו):

"תוכחת מגולה בענין כותל מערבי, שנשאר לנו פליט מחורבן ביתנו ומחמד עינינו, ובפרט שלא זזה משם שכינה כמו שכתוב בזוהר הקדוש (שמות דף ה ע"ב) ושמות רבה (פרשה ב, ב) ובמדבר רבה (פרשה יא, ב), שצריך להיזהר ביותר ולנהוג בו כל כבוד שבעולם, וחלילה וחס לסתור ממנו שום דבר וגם שלא לעשות בו שום דבר של בזיון חס וחלילה, ולא כקצת אנשים פתיים שתוחבים שם מסמרים ועל ידי זה לפעמים ישתברו גם כן מן האבנים... וגם מה שיש שכותבין שם על הכותל יש להיזהר בזה, כי אין זה מן הכבוד לכלך הכותל בצבעים, והנזהר ישא ברכה".

למרות שהופסק המנהג המגונה, עם הזמן הפכו הכתובות, שכבר היו על הכותל, לחלק מחזותו וזכרונו, כמתואר בספרי נוסעים וכפי שנראה באיורים ישנים של הכותל.

לא פלא אם כן שבימי המאבק על זכויות היהודים בכותל, בכ"ד בסיון תר"צ, הזכירו נציגי הישוב העברי את המנהג הנזכר דוקא כביטוי לקשר היהודי אל המקום הקדוש, וכפי שכתבה לשכת הרבנות של הקהילה העברית בחיפה מכתב לנציב מחוז הצפון:

"כל החוגים של היהדות החרדית בעיר הזדעזעו עד עומק נפשם עלידי הידיעה המעציבה, שבאה לפני כמה ימים מירושלים, על חלול חדש של כותל המערבי – אנשים בלתי ידועים העיזו למחוק בחומרים כימיים את הכתובות הקדושות בנות מאות שנים, על הנדבכים התחתונים של הכותל המערבי" (ע"פ עותק הנמצא בארכיון המדינה).

ועל זו הדרך טען מר דוד ילין בנאומו בפני 'ועדת הכותל' הבין לאומית:

"על אבני הכותל המערבי יש כתובות עבריות, הכתובות בצבע אדום ושחור, באותיות גדולות הנראות לכל עין, ואשר מהן השמידו באמצעים כימיים רק לפני שבועות אחדים. אך מלבד אלה יש גם כתובות חצובות בתוך האבנים בנדבכים העליונים, כתובות באותיות עבריות גדולות, שנעשו על ידי אנשים שחשבו כי בחקקם שמם בקיר הקדוש הזה ישמש להם הדבר סגולה לאריכות ימים... על מנהג זה מדבר כבר הנוסע הידוע בנימין מטודלה מן המאה הי"ב. אנחנו לפי טעמנו בימינו אלה חושבים שדבר זה אינו יאה למקום שמקדישים ומעריצים אותו, ועוד לפני ששים שנה התעורר אחד הרבנים בירושלים על המנהג הזה וגינה אותו. אבל אין זה משנה את העובדה שהכתובות הן דבר שבמציאות [המעיד על קשר יהודי עתיק למקום]" (משפט הכותל, ת"א תרצ"א, עמ' 121).

עד היום יכולים חדי העין להבחין בשמות חרוטים על כמה מאבני הכותל, אך השמות שנכתבו בצבע דהו או נוקו עם השנים, וכיום זיכרונם נותר בתמונות בלבד.

כל הזכויות שמורות לקרן למורשת הכותל המערבי